Hinc Šewc-Schuster

Serbske kwasne słownistwo na słowjanskim pozadku (rěčno-kulturnohistoriske pojednanje)

K najbóle znatym dźěłam stareje serbskeje ludoweje kultury słušeja bjezdwěła nałožki, zwisowace z kwasom jako wjerškom zbožowneho zmandźelenja dweju młodeju človjekow a z tym nastaća noweje swójby, njewobeńdźomneje za dalše traće človjeskeje towaršnosće.

Serbski kwas a z nim zwjazane nałožki su hižo poměrnje derje wopisane, bjez toho wšak, zo by dotal někajke cyłkowne rozjimanje z nim zwisowaceho leksikaliskeho kompleksa (słowneho pola) eksistowało.[1] Wobsteja jenož izolowane etymologiske wułožowanja w etymologiskich słownikach.[2] W předležacym pojednanju spytamy tohodla wotpowědne hornjo- a delnjoserbske słownistwo jako cyłk předstajić a jo při tym z wotpowědnym słownistwom w druhich słowjanskich rěčach skonfrontować. Słowjanska leksika, zwjazana z kwasom a jeho nałožkami je přewšo bohata, při tym pak tež jara wšelakora.[3] Swědči to wo tym, zo je znajmjeńša dźěł słowjanskeje kwasneje terminologije hišće poměrnje młody a hakle w dobje samostatneho eksistowanja jednotliwych słowjanskich rěčow nastał. Pódla toho mamy pak tež pomjenowanja, kotrež su bjezdwěła stare, sahace ze swojimi korjenjemi hišće do prasłowjanskeho a zdźěła samo do indoeuropskeho časa wróćo.

Najdale rozšěrjene słowjanske pomjenowanje za instituciju kwasa je słowo, wotpowědowace delnjoserbskemu słowu *swajźba*, přir. rus. *свадьба* „kwas", nar. tež *сварьба*, deminutiw *сваребка* t. s., rus.-cslow. *свадьба, сватьба* tež „kwasny swjedźeń; brašćenje", ukr. *свайба, свальба* „kwas", brus. *свадзьба* t. s., pochadźace po měnjenju M. Vasmera (Russisches etymologisches Wörterbuch, 2. zwj, str. 585) z ruščiny, přir. pak tež brus. adjektiw *свадзебный* „kwasny", jewjacy so hižo w běłoruskim słowniku Nosoviča[4], sbchr. *svȁdba,* nar. *svâdba* „kwas", bołh., mak. *сватба* t. s., č. *svatba* „kwas", nar. *svarba, svajba* t. s., słowak. *svadba* t. s., nar. *svadzba, sval'ba* t. s. (poslednje z ukrainšćiny), pomor. (słowin.) *svãzba* „kwas", stpól. *swadźba* „(kwasna) hošćina, kwasowanje", *swadziebny* adj. „kwasny". W delnjoserbšćinje eksistuja pódla *swa(j)źba*

---

[1] Hłowne pojednanja wo serbskim kwasu a z nim zwisowacymi nałožkami su: 1. L. HAUPT, J. E. SCHMALER, Volkslieder der Wenden in der Ober- und Nieder-Lausitz. Pjesnički hornych a delnych Łužiskich Serbow, 2. zwj., Grimma 1843, str. 227–248; 2. [K.] ŠWJELA, Nižnołužyska serbska „wjelika swaźba". Łužica X(1891)9, str. 65–66; 10, str. 73–74; 11, str. 81–83 a 12, str. 90–91; samsne w němskej rěči: Die große wendische Hochzeit, Veckenstedts Zeitschrift für Volkskunde III(1891), str. 346 a dale, 3. A. ČERNÝ, Svatba u lužických Srbů, Praha 1893, 62 str.; 4. M. HANDRIK-SLEPJANSKI, Slěpjanska swaŕba, ČMS LIV(1901), str. 18–37.

[2] Přir. w tutym zwisku wotpowědne hesła w našim Historisko-etymologiskim słowniku hornjoa delnjoserbskeje rěče (H. SCHUSTER-ŠEWC, Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache, Bautzen 1978–1995).

[3] W srjedźišću našich rozjimanjow steja jenož zakładne pomjenowanja. Dźiwajo na wobmjezowane městno njewobkedźbujemy dalše ze serbskim kwasom zwjazane słownistwo, na př. pomjenowanja kwasnych jědźow abo kwasneje drasty. Zwonka našich rozjimanjow wostanje tež wotpowědna frazeologija.

[4] Přir. I. НОСОВИЧ, Словарь белорусского наречия, Ст. Петербург 1870.

hišće sćěhowace narěčne słowa a wotwodźenki: *swadźba* (po Mukowym delnjoserbskim słowniku w něhdyšej juhozapadnej přechodnej narěči)[5], *swańba / swarʲba* (Slep. a Muž. narěč)[6], M. Jakubicowy rukopisny přełožk Noweho zakonja z lěta 1548 (wuchodods. narěč): *swadźba* (*Swaczba*, Sć. Jana 2, 1) „kwas" *swadźobny / swažobny* „kwasny" (*Swaczobny Lued* „Hochzeitsgäste" Mt. 9,15; *tich swaschobnych* Lk. 5,34).

Zakład wšitkich podatych słowjanskich pomjenowanjow kwasa je była forma prasłow. **svatьba* (> **svadьba*), nastata prawdźepodobnje hišće kónc prasłowjanskeje doby, t. r. w času, hdyž tworjachu słowjanske kmjeny hišće poměrnje zawrjeny etniski a rěčny cyłk. Trochu hinaše měnjenje zastupuje w tutym nastupanju ruski wědomostnik O. N. Trubačev, kiž měni, zo jedna so tu skerje wo nowšu twórbu, nastatu hakle paralelnje w jednotliwych słowjanskich rěčach[7], štož pak njezda so nam prawdźepodobne, dźiwajo na daloke rozšěrjenje a zažne wobswědčenje słowa. Słowotwórbnje jedna so wo stare nomen actionis (> nomen rei actae), wutworjene wot prasłowjanskeho werba **svatiti* z woznamom „brašćić" (něm. die Ehe vermitteln, pól. swatać) z pomocu sufiksa **ьba-*, přir. csłow. *свамити* „wabić za sebje abo za někoho druheho". Analogisce tworjenej prasłow. słowje stej **prosьba* (hs. *próstwa*, ds. *prosba*) a **služьba* (hs., ds. *służba*). Indoeuropski zakład słowjanskeho słowa je była słowna baza **s(ŭ)e* „swój". Ruskej narěčnej formje *сварьба*, deminutiw *сваребка*, stejitej ze swojim *ŕ* město wočakowaneho *d'* po měnjenju Maxa Vasmera[8] pod wliwom werba *сварить* „wadźić so" (přir. hs. *swarić*), štož njeje, dźiwajo na samsnu wotchilnosć w ds. Slepjanskej narěči a tež druhe horjeka mjenowane słowjanske narěčne formy přeswědčace. Nimo toho faluje kóždažkuli motiwacija za tajke wowliwnjowanje. Jedna so bjezdwěla wo młódšu fonetisku wariantu prasłowjanskeho słowa.

Hornjoserbšćina podobneho pomjenowanja njeznaje. Na jeho městnje wužiwa so tu wot dawna słowo *kwas*, wustupowace hižo w najstaršich hornjoserbskich rěčnych pomnikach (M. Frencel 1706; J. H. Swětlik 1696, 1721). Wuwzaće je hornjoserbski rukopisny słownik Abrahama Frencela „Lexicon harmonico-etymologicum Slavicum [...]. Manuscriptum tertium 1730" (original chowa so w bibliotece Hornjołužiskeho towarstwa wědomosćow w Zhorjelcu), hdźež namaka so tež forma *fwadʒba / ßwadʒba*, tola z wotchilnym woznamom „Verlöbnis, Verlobung". Tuto słowo pak je w hornjoserbšćinje dospołnje izolowane, tak zo dyrbi drje so tu ličić z delnjoserbskej požčonku. Je pak tež móžne, zo je A. Frencel tuto słowo z někajkeje přechodneje narěče wzał.[9]

Narunanje prěnjotneho **swadźba* přez młódše *kwas* je w hornjoserbšćinje jara stare, kaž swědči wo tym wuraznje přezjednosć izoleksy „kwas" ze starej rěčnej hranicu mjez hornjo- a delnjoserbšćinu, zwěsćenej přez Zdzisława Stiebera w knize „Stosunki pokrewieństwa języków łużyckich" (Kraków 1934), přir. kartu I: „Obszar języków łużyckich z podziałem na dialekty".

---

[5] Přir. A. MUKA, Słownik dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow, 2. zwj. (O–Ž), Praha 1928, str. 576.

[6] Přir. přir. M. HANDRIK, op. cit. str. 18–37, kaž tež t. s., Słownik Slepjanskeje narěče, ČMS LIX(1906)1, str.41–58.

[7] Přir. O. N. TRUBAČEV, История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя, Москва 1959. Jemu přizamkuje so tež R. ECKERT, Zur slawischen Hochzeitsterminologie, ZfSl 10(1965), str. 185–211.

[8] Přir. MAX VASMER, Russisches etymologisches Wörterbuch, 2. zwj., str. 585.

[9] Wo poměrach w hornjo- a delnjoserbskich narěčach přir.: Serbski rěčny atlas / Sorbischer Sprachatlas (SRA), 9. zwj., Budyšin/Bautzen 1984, karta 70.

Słowo **svatьba* woznamjenješe potajkim prěnjotnje tak wjele kaž „brašćenje" (pytanje a namjetowanje žónskeje partnerki za muža), přir. w tutym zwisku też prasłow. **svatъ*, prěnjotnje „tón, kiž brašći (kiž pomha při pytanju njewjesty)", štož wotbłyšćuje so hišće w pól. słowje *swat* „Brautwerber", stč. *svat* t. s., plur. *svati* pak „Hochzeitsgäste". W dźensnišej hornjo- a delnjoserbšćinje woznamjenja tute słowo 1. „człowjek, kiž přewodźuje na kwasu njewjestu" (něm. der Brautführer), 2. „kóždy přiwuzny njewjesty abo nawoženje", 3. ds. w pluralu (*swaśi*) „kwasni hosćo". Też woznam ds. słowa *swajźba* „woswjećenje zmandźelenja, kwasna hosćina" je nowši, prěnjotnje je tuto słowo jenož samu činitosć brašćenja (nomen actionis) woznamjenjało. Tola počasu stupi do srjedźišća nastaće noweho mandźelstwa a z nim zwjazana kwasna hosćina. Na to pokazuje hornjoserbske słowo *kwas*, kotrehož woznamowe wuwiće hodźi so na sćěhowace wašnje zrekonstruować: 1. „kisałojty wopojacy napoj, poskićeny wot nawoženje po zbožownym zakónčenju brašćenja" > 2. „wupiće kwasneho napoja" > 3. „pohosćenje kwasarjow, kwasna hosćina" > 4. „kwas" (Hochzeit). Přir. w tutym zwisku přiwuzne češke słowo *kvas*, kotrež ma hišće wobaj woznamaj („kisały napoj" a „hosćina, zabawa", hlej też ruske *квас* „gegorenes Getränk, Kwaß")[10], podobnje słowak. *kvas* 1. „kisanje" (Sauerteig, fermentum), 2. „močerstwjacy napoj", 3. „hosćina". Starši staw wuwića reprezentuje też bołh. *квас на сватба* „kwasna zabawa, kiž wotměwa so pjatk před woprawdźitym kwasom". Słowo *kwas* we woznamje „Sauerteig" hornjoserbšćina hižo njeznaje. Na jeho městno je stupiło nowše *kisanje*, wotwodźene wot werba *kisać* „säuern, gären".[11] Reminiscency staršeho woznama „kwasne hejsowanje" namakaja so snano hišće w hornjoserbskim frazeologizmje *ty sy* (*to je*) *mi posledni kwasar*, w kotrymž woznamjenja słowo *kwasar* tak wjele kaž něm. „Taugenichts". W delnjoserbšćinje a w hornjoserbsko-delnjoserbskich přechodnych narěčach je słowo *kwas* swój stary woznam „Sauerteig" wobchowało.[12] Tu trjeba so też hišće starše *swadźba* / *swajźba*.

Samsne wuwiće stareho pomjenowanja za kwas wobkedźbujemy w ruskich a serbochorwatskich narěčach, hdźež wužiwa so, podobnje kaž w hornjoserbšćinje, za „kwas, kwasna hosćina" dźensa často nowe pomjenowanje, přir. rus. *nup*, sbchr. *pîr*, tworjenej wot prasłow. werba **piti* z pomocu archaiskeho słowotworneho formansa *-r*[13], kaž w hs. *dar* wot **dati* (*dać*).

W pólskej rěči wužiwa so dźensa we woznamje „kwas, Hochzeit, nuptiae" nowe pomjenowanje *wesele*, kotrež je tu – podobnje kaž w hornjoserbšćinje – starše pomjenowanje **swadźba* (hlej horjeka) narunało. Motiwacija za tutu změnu běše pak w pólšćinje hinaša hač w hornjoserbšćinje. W srjedźišću njesteješe tu „wopojacy kisały napoj", ale začuće „radosće a wjesołosće", kiž su njewjesta a nawoženja a jeju přiwuzni po wuspěšnym brašćenju začuwali. Bórze měješe slědować kwasna hosćina z picom, bohatej kwasnej jědźu a też zabawu. Wuslědk toho bě, zo so stare pomjenowanje počasu přez nowe *wesele* (< prasłow. nomen abstractum: **veselьje*) naruna. Podobne wu-

---

[10] Přir. w tutym zwisku też hižo P. WIRTH, Die sorbische (wendische) Philologie seit dem Weltkriege. Teil I, ZfslPh XIII(1936), str. 149–171: „Die Bedeutung des os. *kwas* 'Hochzeit' erklärt Schneeweis aus einem magischen Hochzeitsbrauch, bei dem Sauerteig eine Rolle spielt. Doch scheint mir eine einfache Bedeutungserweiterung 'saurer Trank' zu 'Schmaus' und zu 'Hochzeitsschmaus' wahrscheinlicher (vgl. auch Beitr. S. 93)." (str. 163)

[11] Słowo *kwas* w prěnjotnym woznamje „Sauerteig" namaka so hišće pola Michała Frencla (Apostolischer Catechismus, Budissin 1693): *Trocha kwaßa sakwaßi wschitko cźjsto* „Ein wenig Sauerteig säuert den ganzen Teig an" (Gal. V, 9).

[12] Přir. SRA, 5. zwj., Budyšin 1976, karta 67.

[13] Přir. R. ECKERT, op. cit., str. 185–191.

wiće kaž w pólšćinje wobkedźbujemy też w ukrainskich, běłoruskich a bołharskich narěčach, hdźež namakaja so pódla pomjenowanjow, zwisowacych z prasłow. **svatьba* dźensa też tajke, kiž su wotwodźene wot prasłow. werba **veseliti sę*, přir. ukr. nar. *весілля*, *веселувати* „kwasna hosćina, so na kwasu zabawjeć“ (= rus. играть свадьбу, гулять на свадьбе), *весілчане* „kwasarjo“ (= rus. участники свадебных торжеств), brus. *вяселле* „kwas“, bołh. *веселба, веселие* „zabawa, zabawjenje“.

Spočatki tutoho semantiskeho wuwića jewja so też w delnjoserbskej rěči, hdźež wustupuje w staršich pomnikach, pochadźacych z 17. lětstotka, podobnje kaž w pólšćinje, słowo *wjesele* resp. *wjasele* na městnje prěnjotnišeho delnjoserbskeho *swajźba*. Tak namakamy na přikład pola A. Tharaeusa (Enchiridion Vandalicum, Frankfurt n. W. 1610) pódla leksema *swaźba* też wuraz *wjesele* jako runoprawne pomjenowanje kwasa (*ſſwaſchba a weſſele*). Podobnje je to w delnjoserbskej rukopisnej gramatice Jana Chojnana z lěta 1650, hdźež woznamjenja słowo *wiaſſele* nimo „radosć, wjesołosć“ też kwasnu hosćinu („gaudium, Freude, convivium, Hochzeitsschmaus“). A wjaceréčny słownik H. Megisera („Thesaurus Polyglottus vel multilinguae“, Frankfurt n. M. 1603), kiž reprezentuje wuchododelnjoserbsku narěč na ranje wot Wódry (t. mj. Oderwendisch), mjenuje, kaž je to w pólšćinje, jenož słowo *weſele* „nuptiae“. Zajimawy je w tutym nastupanju sćěhowacy narěčny tekst z Janšojc (kwasne přeprošenje): „My smy dwa wotposlanej wot togo cesnego nawoženje N.N. i [sic!] njewjesty N.N., tej samej stej se prjedwezelej, až cotej (Datum) do togo manželskego štantu stupiś. Wonej dajotej njento pšikazaś tomu N.N., až wen dej z nami swjeśiś ten žeń togo jaselja.“[14] Jewjaca so tu forma *jasele* reprezentuje mjenujcy prěni schodźenk noweho woznama „kwas“ (wjasele). Podate přikłady swědča jasnje wo tym, zo bě so w delnjoserbskich narěčach (prawdźepodobnje pak jenož w jich wuchodnym dźělu), podobnje kaž w susodnej pólšćinje, započało semantiske přesunjenje wot woznama „wjesołosć“ k nowšemu „kwas“, bjez toho wšak, zo by w delnjoserbšćinje dóšło do dospołneho wotstronjenja stareho pomjenowanja (*swajźba*).

Charakteristiske za zapadosłowjansku terminologiju kwasa je też to, zo faluje w njej jednotne słowo (terminus) za sam akt woženjenja (něm. Heirat), eksistowace we wuchodo- a juhosłowjanskich rěčach, přir. rus. *брак* „Heirat, Ehe“ (В. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка, Moskva 1880–1882, 1. zwj. , str. 122: *брак* „законный союзъ мужа и жены; супружество, таинство вѣнчанія, соединеніе четы церковію“), strus. a csłow. *брак* „akt woženjenja, wudaće; kwasna hosćina“, stcsłow. *брак* „kwas, woženjenje“, bołh. *брак* „akt woženjenja, wěrowanje; kwas, kwasna hosćina“, sbchr. *brák* „akt woženjenja, wudaće“. Wosebje zajimawe su w tutym nastupanju makedonske narěče, hdźež woznamjenja *brak*, *brakò*, plur. *brakúvi* „mandźelstwo“, *brakovam* „woženju so“ a *otbratki* (sic!) „předkwasne přijeće přichodneho syna a jeho swójby w domje přichodneho nana“.[15] Wuchodo- a juhosłowjanske słowo *brak* je, kaž pokazuje to jeho słowna struktura, słowjanskeho pochada, wone je wotwodźene wot prasłow. werba **bьrati*, **berǫ* „brać“ z pomocu suf. **-akъ* (**bьrakъ*), podobnje kaž hornjoserbskej słowje *znak* wot **zьnati* a *prak* wot **pьrati* abo rus. słowo *враки* nom. pl. „łžě“ wot **vьrati*, **vьrǫ* „łžeć, lügen“, přir. też rus. nar. *браться* „woženić so“, ukr.

---

[14] Přir. E. Schneeweis, Feste und Volksbräuche der Sorben vergleichend dargestellt, 2. Auflage, Berlin 1953, str. 23.

[15] Přir. M. Małecki, Dwie gwary macedońskie [Sucho i Wysoka], Część II, Słownik, Kraków 1936, str. 10, citowane za R. Eckertom, op. cit., str. 192.

брати, побрамися t. s.[16] Też **brakъ* je stare nomen actionis (> nomen rei actae). Jeho prěnjotna woznamowa motiwacija je była „braće njewjesćineje ruki jako znamjo (symbol) woženjenja a přewzaća młodeje žony pod škit muža".[17]

Pólski slawist Leszek Moszyński je njedawno za tuto wuchodo- a juhosłowjanske słowo namjetował druhu etymologiju.[18] Njeje to po jeho měnjenju žane prasłowjanske słowo, ale požčonka z bliže njeznateje protobołharskeje rěče, kiž měješe prěnjotnje woznam „piće wina, hosćina z winom", štož njezda so nam pak prawdźepodobne, wosebje z woznamowych přičin. Woznam „kwasna hosćina" je w słowje *brak* bjezdwěla młódši, sekundarny, kaž wuchadźa to přeswědčiwje z horjeka podateju přikładow *kwas a pir*.[19] Nimo toho njeeksistuje žane stawiznisce wobswědčene protobołharske słowo, kiž by jako žórło wotpowědneho prasłowjanskeho słowa do prašenja přišło.

Zapadosłowjanske rěče podobneho słowa njeznaja. Hornjo- a delnjoserbšćina wužiwa na tutym městnje dźensa słowo *mandźelstwo* (hlej wo nim bliže deleka), kiž woznamjenja pak poprawom jenož „mandźelski staw muža a žony" (Ehe, Ehestand). Wyše toho ma tu serbšćina hišće pomjenowani hs. *žeńtwa* (přir. wuprajenje *na žeńtwu chodźić* „auf Freiersfüßen gehen" z ekspresiwnym wotsćinom), ds. *žeń, -nja*, podobnje pól. *ożenek, zamążpójście, małżeństwo*, č. *sňatek, ženitba, vdavky*; słowo *sňatek* (přir. hišće stč. *snímati se* „verheiraten, vermählen") zwisuje z prasłow. **jęti, *jьmǫ* „wzać (nehmen, ergreifen)", zasunjene *ň* je stara hiatowa proteza.[20]

Po zawjedźenju křesćanstwa je cyrkej schwalenje (sankcionowanje) mandźelstwa na so sćahnyła, tak zo předchadźa kwasej nětko wěrowanje w cyrkwi (rus. *венчание*, pól. *ślub kościelny*) abo swětne na stawnistwje. Hornjo- a delnjoserbske słowo *wěrowanje* je při tym wotwodźene wot werba hs. *wěrować*, ds. *wěrować*, kiž ma jako zakład substantiw *wěra a* kiž woznamjenješe prěnjotnje nimo „wěra" też „slub, přisaha" (přir. stč. *věrovati se* „na swoju wěru přisahać", dale anglosakske *wær* f. „Vertrag, Treue, Schutz", stwněm. *wāre* „Vertrag, Friede".) Samsne woznamowe wuwiće wobkedźbujemy też w zwisku z něm. *Ehe*, hlej stwněm. *ēwa* „Gesetz, Vertrag".

Cyrkwinskemu wěrowanju předchadźeše zwjetša slub (hs. *slub*, ds. *zlub*, něm. *Verlobung*), při kotrymž slubištaj sej młodaj swěru. W pólšćinje trjeba so za to *zaręczyny* nom. pl., rus. *обручение* a č. [*za*]*snoubení*). Zajimawe je tu wosebje č. słowo, kiž je wotwodźene wot werba *snoubiti*[21] „freien, vermählen (verloben)", adj. *snubí* „Verlo-

---

[16] Přir. Heinz SCHUSTER-ŠEWC, Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache, str. 1614.

[17] Přir. w tutym zwisku: O. SCHRADER, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Grundzüge einer Kultur- und Völkergeschichte Alteuropas. Zweite, vermehrte und umgearbeitete Auflage, Erster Band, A–K, Hrsg. A. NEHRING, Berlin-Leipzig 1917–1923, str. 472 sć.: „In Gegenwart des Gewalthabers eines Mädchens e r g r e i f t (rozćehnjene wot awtora, H. Š.-Sch.) der Bräutigam die Hand des letzteren zum Zeichen, dass sie nunmehr in seine Gewalt übergehe."

[18] Přir. L. MOSZYŃSKI, Czy staro-cerkiewno-słowiański *brakъ* był rzeczywiście dziedzictwem prasłowiańskim?, Studia etymologica Brunensia 1, Praha 2000, str. 79–90.

[19] Hlej też R. ECKERT, op. cit., str. 192: „Wir sind einer Meinung mit O. N. Trubačev, dass die Bedeutung Gastmahl, Schmaus u. dgl. von ksl. *brakъ* die jüngere, sekundäre ist."

[20] Přir. H. SCHUSTER-ŠEWC, Die Anlautprothesen des Slawischen und einige sich daraus ergebende Konsequenzen für die slawische Etymologie und historische Grammatik, ZfSl 35 (1990), str. 70–87, wosebje str. 83.

[21] Wuraz *se snubić* z woznamom „so woženić" namaka so też w M. Jakubicowym rukopisnym přełožku Noweho zakonja z lěta 1548, přir. Mk. 12, 25: *da wony nebudu ſnubitcz, dany ſe*

bungs-", zakład je prasłow. **snǫb-* (ze sekundarnym nazalom), přir. łać. *nūbō, -ere* „wożenić so (žona)".[22] Wone swědči wo tym, zo njebě w staršich časach prawdźepodobnje zasadneho rozdźěla mjez slubom (Verlobung) a wěrowanjom / kwasom (Trauung, Heirat). Přir. w tutym zwisku też połobski wuraz *Sopeytje* (= *zopa[t]t'ě*) „Verlöbnis" < **zapitъko*[23] a rus. *запить девку* „eine Braut vermitteln".

Falowanje specielneho zhromadneho słowjanskeho pomjenowanja za zmandźelenje muža a žony je zdobom dopokaz za to, zo je institucija mandźelstwa (woženjenski akt mjez mužom a žonu, monogamija) pola Słowjanow poměrnje młody zjaw, kiž njehraješe w prasłowjanskej towaršnosći hišće přewulku rólu. Přijimuje so, zo knježeše tu zdźěla hišće skupinowe mandźelstwo (Gruppenehe) a mjez bóle zamóžnymi worštami też polygamija.[24]

Po wuspěšnym brašćenju (namakanju njewjesty), kiž wukonjachu w nadawku nawoženje swatojo (pozdźišo braškojo), slědowaše w Serbach bliše zeznaće wobeju swójbow. Při tutej składnosći rozmołwještej so wobě stronje też wo *wěnje* njewjesty a druhich mjezsobnych zawjazkach, zwjetša ekonomiskeho a wobsedźenskeho razu. Tuto zetkanje zastupjerjow nawoženje a njewjesty rěkaše pola Hornjoserbow *„wuhlady"* a pola Delnjoserbow *„huglědy"*.[25] Jemu slědowaše dalše zetkanje, na kotrymž dóńdźe hižo ke konkretnym dojednanjam mjez woběmaj stronomaj. Wone rěkaše *„wěste"* a je wobswědčene jenož z Kulowskeje wosady.[26]

Poměrnje młode je pola zapadnych Słowjanow też same pomjenowanje za instituciju mandźelstwa (mandźelski staw muža a žony – mandźelow), kiž rěka hs. *mandźelstwo*, ds. *manźelstwo*, w staršich žórłach też *manžeństwo*[27], přir. pól. *małżeństwo*, starše też *manżeństwo*, č. *manželství* a słowak. *manželstvo*. Tuto słowo je wotwodźenje wot stareje požčonki-hybridy *małżena*, kiž wobsteji ze słowneju dźělow *mal-* (hlej stwněm. *mâl* „concio, pactio, foedus nuptiarum, přezjednosć, slubjenje, swěrnosć, kwas") a *žena* „žona" jako wotpowědnik stwněm. *wîp* „žona" (přir. stwněm. *malwîp* „mandźelska"). Muski dźěl mandźelstwa mjenuje so hs. *mandźelski*, ds. *manźelski*, starše nar. też *manźel*[28], žónski dźěl hs. *mandźelska*, ds. *manźelska*, starše nar. też *mandźolka* (Tharaeus

---

ſnubitʒ daatʒ „so werden sie weder heiraten noch sich heiraten lassen". To pak je č. požčonka, přir. delnjoserbski Krakowski [Berlinski] rukopis (17. lětstotk): *ga niebudu wony ße ſchenifch / Danyſch ße daſch ſchenifch*; hornjoserbski Nowy zakoń M. Frencla z lěta 1670: *nebudża ßo żenicʒ ani ßo wudawacʒ*).

22 Přir. E. SCHNEEWEIS, op. cit., str. 18–20 („Werbung und Verlobung").

23 Přir. K. POLAŃSKI, Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich, zeszyt 6, *Un – Żomü*, str. 1081.

24 Přir. w tutym zwisku też O. N. TRUBAČEV, op. cit., str. 147.

25 Přir. ze samsnym woznamom też rus. *смотрины* nom. pl., wotwodźene wot werba *смотреть* „hladać".

26 Přir. B. NAWKA, Tradicionalne kwasne nałožki Kulowskich Serbow, Lětopis C 3(1958), str. 3–78, wosebje str. 22–23: „Tak su też dźensa hišće w Kulowskej wosadźe při 'wěstym' zastupjene wšě hłowne elementy (byrnjež też we wosłabjenej formje), kotrež su po starodawnym wašnju trěbne za wobkrućenje noweho mandźelstwa. Su to: 1. Dojednanje w hospodarskich a wobsedźenskich należnosćach, štož so wobkrući z podanjom rukow. 2. Přihłosowanje přiwuznych, a 3. Położenje ruki njewjesty do ruki nawoženje (dźens proste podaće rukow młodeju)."

27 Wo jednotliwych přikładach přir. H. SCHUSTER-ŠEWC, Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache, str. 884–885.

28 Přir. op. cit., str. 857.

1610: *manczolka*).[29] Fakt, zo njeje słowo *mandźelstwo / manżelstwo* awtochtoniske, ale cuzeho pochada, je dalši dopokaz za to, zo je monogamiski typ mandźelstwa pola (zapadnych) Słowjanow, kaž horjeka hižo naspomnjene, pomĕrnje młoda institucija.

We wuchodo- a juhosłowjanskich rĕčach wotpowĕduja zapadosłowjanskim pomjenowanjam rus. *супругъ, супруга, супружество*, sbchr. *suprug, supruga*, słowjen. *soprog, soproga* (< **sǫprǫgъ, *sǫprǫga, *sǫprǫžьstvo*).

Młody muž, kiž chce so woženić, rĕka hs. *nawoženja*, nar. tež *nawožeń*, ds. runje tak, *nawoženja, nawožeń*[30], a młoda žona, kiž ma zaměr *so wudać* (w lud. rĕči tež *so woženić*) mjenuje so *njewjesta*. Prĕnje słowo je prefiksalna forma, wobstejaca z prefiksa *na-*, kiž ma tu woznam „bliski k něčemu" (přir. tež hs. *naléćo, naléto, nazyma* a ds. *naléše, naléto, nazyma / nazymje*) a w serbšćinje jako samostatneho słowa njewobswĕdčeneho **woženja*, přir. pak hs. *wožénić so* a sbchr. *oženja* „tón, kiž so woženi".[31] W hornjoserbšćinje eksistuje tež hišće wuraz *ženich / žeńch* „Freier, Bräutigam", kiž pak ma, podobnje kaž *žeńtwa*, ekspresiwny woznamowy wotsćin.[32]

Słowo *njewjesta*, znate w samsnym abo w podobnym woznamje tež druhim słowjanskim rĕčam (č. *nevĕsta* „Braut", pól. *niewiasta* „Frauenzimmer, Weib", rus. *невеста* „Schwägerin, Schwiegertochter") je runje tak prepozicionalna twórba, wobstejaca z pref. *nje-* a adjektiwa *wĕsty* (prasłow. **vĕstъjь*). Prĕnjotny woznam słowa je był: „młoda žona, kiž je za nowu swójbu hišće njewĕsta" a kiž njewobhladowaše so hišće jako połnje runoprawna. To sta so hakle po narodźenju dźĕsća. W słowakskej rĕkaše na přikład hišće do njedawna kóžda wudata młoda žona tak dołho „*nevesta*", doniž njeporodźi dźĕsća.[33] Delnjoserbšćina znaje tež hišće narĕčnu formu *njewjestnik* „nawoženja"[34], kiž je pak wĕsće młódše sekundarne wotwodźenje wot prĕnjotneho *njewjesta*, přir. tež ukr. *невестник* t. s.

Wobjednać maja so hišće pomjenowanja za wosoby, kiž steja w zwisku z „brašćenjom" a kotrež towarša młodemu porej na kwasu. Su to: 1. hs. *swat* „młody muž, wobdźĕleny na kwasu, přewodźowacy nawoženju (Brautführer)", ds. *swat* m. a *swato* n. tež „kóždy přiwuzny ze strony muža abo žony", podobnje tež w druhich słowjanskich rĕčach, přir. pól. *swat* „Brautwerber, Brautvermittler", stč. *svat* t. s., plur. *svati* pak „Hochzeitsgäste". Tute słowo je přiwuzne z hs. a ds. *swak*, a wobĕ zwisujetej z refleksiwnym pronomenom *swój*[35]; 2. hs. *družka* „Brautjungfer, Gefährtin der Braut"[36],

---

[29] Serbskej formje *mandźelstwo / manżelstwo* stej nastałoj ze staršeho *mandželstwo* (*dž* > *dź*), hdźež je so *-d-* hakle pozdźišo zasunyło, tak kaž je to tež w *jandźel / janżel*, přir. H. SCHUSTER-ŠEWC, Der kirchliche Wortschatz des Sorbischen und sein Ursprung. Ein Beitrag zur europäischen Sprach- und Kulturgeschichte, Welt der Slaven, XXXIV, N. F. XIII(1989)2, str. 297–322.

[30] Přir. A. MUKA, Słownik dolnoserbskeje rĕcy a jeje narĕcow, 1. zwj., str. 1000.

[31] Pospyty, serbske słowo zwjazać z pól. *nowożeń / nowożenia* „młody mandźelski, nowowoženjeny mandźelski" abo z rus. *новожень / новожена* dyrbja so z formalnych přičin wotpokazać.

[32] Hlej. J. KRAL, Serbsko-němski słownik hornjołužiskeje rĕče, Budyšin 1927.

[33] Přir. P. DOBŠINSKÝ, Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovanské, Turčianský Sv. Martin, 1880, str. 11. Wo dalšich, po našim mĕnjenju pak njepřeswĕdčacych etymologijach słowa *njewjesta* přir. V. MACHEK, ZfslPh 18(1942)2, str. 315; t. s., Etymologický slovník jazyka českého. Druhé, opravované a doplněné vydání, Praha 1968.

[34] Přir. H. FASSKE, Die Vetschauer Mundart, Bautzen 1964.

[35] Přir. tu tež naš nastawk: Slawische Bezeichnungen für die Vesperzeit – westslaw. *swačina*, ZfSl 7(1962)3, str. 361–366, w předźĕłanej formje wozjewjeny w: Heinz SCHUSTER-ŠEWC,

ds. *družka* „Züchtjungfrau, d. i. die Führerin des Bräutigams zur Trauung" (po A. Muka, Słownik dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow, w narěči wokoło Choćebuza), resp. „die erste von den Brautjungfern" (Slep. a Muž. narěč), wotwodźene wot prasłow. **drugъ* „přećel", přir. hs. neologizm *druh* „Kamerad, Genosse" (słownik Pfula, 1866), ale też *zły drug* „Übeltäter, boshafter Mensch" w rukopisu M. Jakubicy (NT 1548: Sć. Jana XVIII, 30, Lk. VI, 22 a 1 Pětra 4, 15); 3. hs. *słónka* „žónska wosoba, přewodźaca njewjestu abo nawoženju na kwasu, zwjetša kmótra". Tuto słowo je w słowjanskej kwasnej terminologiji izolowane, zwisuje pak wěsće z werbom **sloniti* „něšto abo někoho škitać", přir. hs. *zasłonić* „beschatten, über etwas Schatten werfen; verschleiern, einhüllen" a pół. *osłonić* „beschützen, verhüllen, bedecken". Słowotwórbnje je to stare nomen agentis z sufiksom *-k*, kaž w hs. *jědźk* „Esser" wot *jěsć* (<**ēdti*) abo *žurk* „Hamster" wot **žuriti* „eifrig sammeln". W tutym słowje wotbłyšćuje so stare słowjanske wašnje „rubjenja njewjesty" (Raubehe), znate a rozšěrjene hišće w prasłowjanskej towaršnosći[37], 4. w delnjoserbšćinje stej znatej byłoj też pomjenowani *swašk* a *swaška* za přewodźowarja resp. přewodźowarku njewjesty a nawoženje. Jedna so při tym wo deminutiwy w serbšćinje woteznateju hypokoristiskeju formow *swach* a *swacha*, wotwodźeneju z pomocu hypokoristiskeho sufiksa *-ch* wot słowa **svatъ*, přir. pól. *swach* „Brautwerber", *swacha* „Gevatterin, Brautwerberin", rus., ukr. *свaха* t. s., bołh. *свaха* „Anrede der Schwiegermütter untereinander". Na samsne słowotwórbne wašnje je też hs. *braška* „Hochzeitsbitter" tworjene (pola A. Frencla hišće ze staršim woznamom „Werbemann"), kiž je deminutiw wot njewobswědčeneho starohornjoserbskeho **brach*. Słowotwórbny zakład je tu był hs. *bratr*, přir. też stpól. *brach*, č. *brach, bracha*, stč. *bracháček, brašek*. Su to wšitko hypokoristiske formy wot prasłow. **brat(r)ъ*. Wo produktiwnosći hypokoristiskeho formansa *-ch* we wobłuku wobjednaneje nomenklatury swědčitej też pólskej pomjenowani *druch* „swat" a *druchna* „družka".[38]

Delnjoserbskej mjenje za hs. *braška* stej *družba*, nar. *družban*, wotwodźenej wot prasłow. **družiti* „z někim spřećeleny być" (přir. rus. *дружить* t. s.). Słowotworny sufiks je **-ьba* (nomen actionis > nomen agentis), rozšěrjeny pozdźišo přez *-n*. Eksistujetej pak też deriwataj z *po-*, přir. *podružba, podružban*, nar. też *podružbar*, kiž woznamjenjeja „musku wosobu, přewodźowacu nawoženju při kwasu"; na samsne wašnje je tworjena forma ds. *pobratš*, kiž woznamjenja pak też „braška", přir. w tutym zwisku rus. *подруга, подружка* „Brautjungfer". Prefiks *po-* ma w mjenowanych padach po-

---

Das Sorbische im slawischen Kontext. Ausgewählte Studien, Budyšin/Bautzen 2000, str. 273–277.

[36] Eksistuje też nowa maskulinowa wotwodźenka *družk* m. „Brautführer" (F. JAKUBAŠ, Hornjoserbsko-němski słownik, Budyšin 1954).

[37] Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII, pod red. W. KOWALENKI, G. LABUDY, Z. STIEBERA, 3. zwj., Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, str. 159, pisa wo tym tole: „Wspólne Słowianom formy zawierania M[ałżeństwa] wykształciły się na długo przed przyjęciem chrześcijaństwa i przetrwały, szczególnie w zwyczajach ludowych, aż do w. XX. Najdawniejszą z nich było porwanie, wyższym stopniem rozwoju – kupno żony." (= Za Słowjanow zhromadne formy wotzamknjenja mandźelstwa su so dołho před přijećom křesćanstwa wutworiłe a su, wosebje w ludowych nałožkach, hač do 20. lětstotka přetrałe. Najstarši z nich bě rubjenje, wyši schodźenk wuwića – wukup žony.)

[38] Wo pochadźe a funkciji hypokoristiskeho sufiksa *-ch* w słowjanskich rěčach přir.: H. SCHUSTER-ŠEWC, Überlegungen zur Genese des urslawischen *ch*, Studia etymologica Brunensia 1, Praha 2000, str. 33–35.

dobnu funkciju kaž hornjoserbski prefiks *pa-* (ze starej apofoniju *ā : ă*) w słowach *pačosy* nom. pl. „to, štož při česanju lenu wotpadnje (něm. Mittelwerg)", *patoržica* „dźeń před hodami" (prěnjotnje „dźeń, na kotrymž bě wikowanje z ratarskimi produktami zakazane")[39], *pakluč* „Dietrich", *pahórčina* „Hügelland" a dr., hdźež zwuraznja wón wěste „wothódnoćenje" w zakładnym słowje zapřijateho woznama: *podružba* resp. *pobratš* woznamjenješej tuž prěnjotnje tak wjele kaž „pomocnik braški" (t. j. „nje-prawy abo pomocny" braška). Podobny woznam matej też ds. słowje *pśidružba* „stell-vertretender Brautführer" a *pśidružka* „Stellvertreterin der Führerin des Bräutigams".

W Delnjej Łužicy znajachu w 19. lětstotku hišće předkwasny nałožk, kiž wobsteješe w tym, zo zhromadźowaše so wjesna młodźina – wosebje bywše towarški njewjesty – na předwječoru kwasa před domom njewjesty a zaspěwachu tam wosebity rozžohnowacy spěw, kotryž mjenowaše so delnjoserbsce *„kokoš"*, słowo, kiž je identiske z pomjenowanjom za pjeriznateho ptaka *kokoš*, kotremuž připisowaše so w prjedawšich časach wosebita magiska móc.[40]

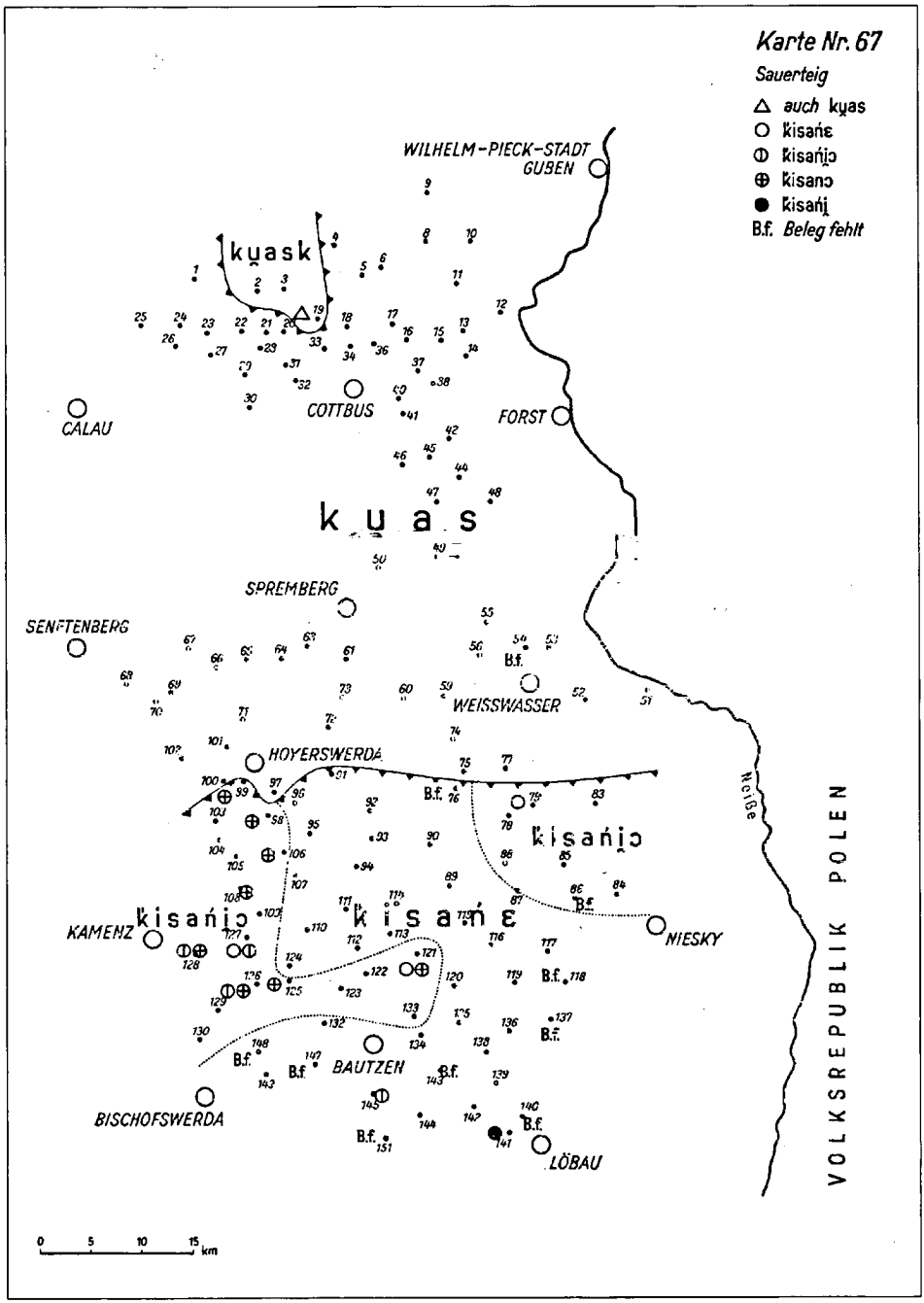
W zwisku z wotchadom (wotjězdom) młodeje žony ze staršiskeho domu praktikowaše so w Delnjej Łužicy hišće wosebity nałožk, wobstejacy w tym, zo dyrbješe nawoženja njewjestu najprjedy wukupić. Braška (ds. *družba* abo *pobratš*) jednaše tohodla w nadawku nawoženje ze zastupjerjemi staršiskeho domu njewjesty (t. j. z družkami). Při tym dyrbješe so wěsta suma pjenjez jako zawdawk na blido położić. Tola město njewjesty pokaza so najprjedy předrasćena stara žona, kiž mjenowaše so *„stara baba"* abo *„płowa baba"*. Hakle po złożenju dalšeje symboliskeje sumy pjenjez smědźeše nawoženja njewjestu wotwjesć. Mjenowany delnjoserbski kwasny nałožk mjenowaše so „wotkupjenje njewjesty" abo. „wikowanje wo njewjestu". W nim wotbłyšćuje so stare wašnje wukupjenja njewjesty přez nawoženju.

Skrótšenki rěčow a narěčow

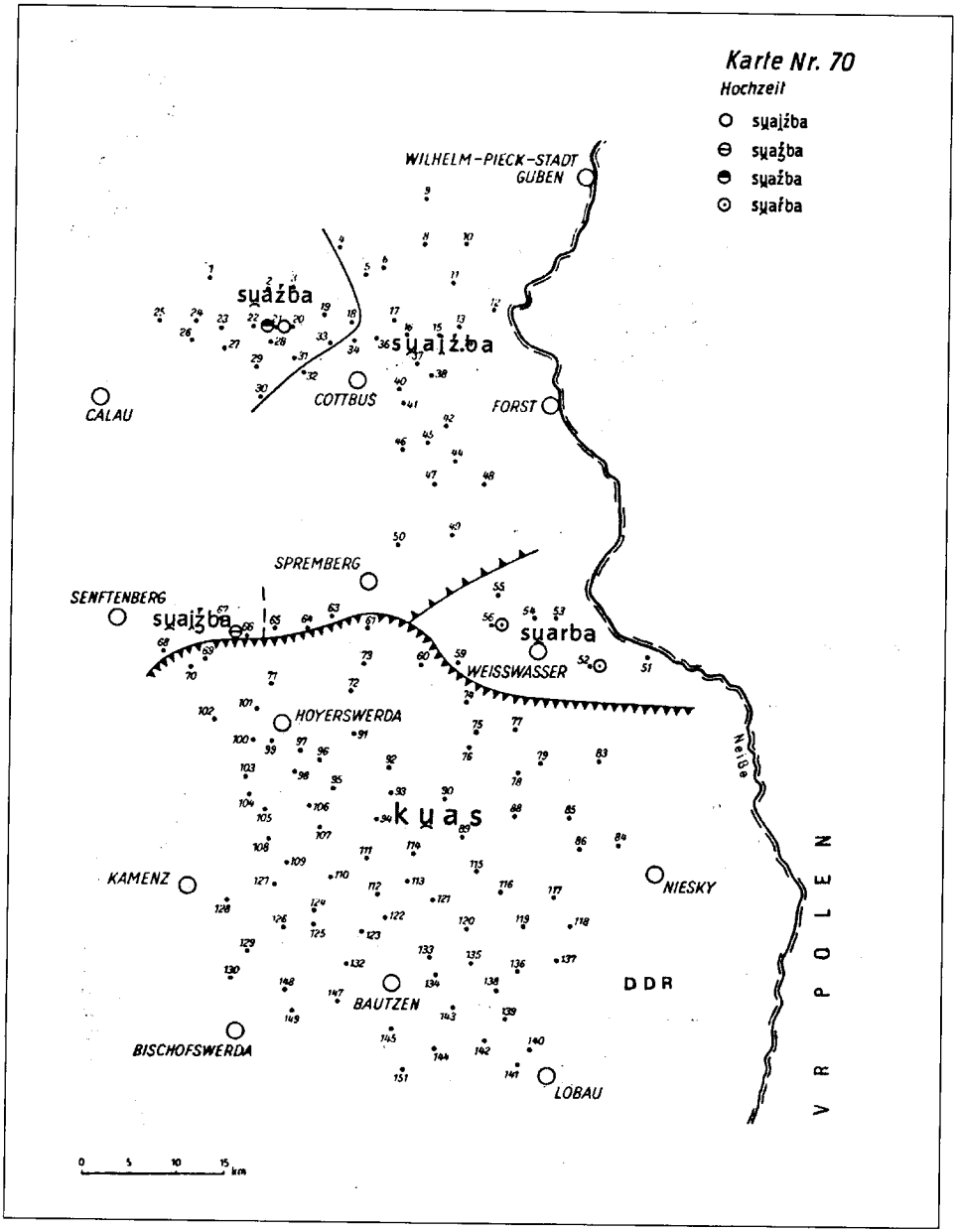
brus.	běłoruski
bołh.	bołharski
csłow.	cyrkwinosłowjanski
č.	češki
ds.	delnjoserbski
hs.	hornjoserbski
ide.	indoeuropski
mak.	makedonski
nar.	narěčny
něm.	němski
pól.	pólski
prasłow.	prasłowjanski
rus.	ruski
sbchr.	serbochorwatski
słowak.	słowakski
słowin.	słowinski
słowjen.	słowjenski
stcsłow.	starocyrkwinosłowjanski
stwněm.	starowysokoněmski
ukr.	ukrainski

[39] Přir. H. SCHUSTER-ŠEWC, Zur Etymologie von sorbisch *patoržica* „Heiliger Abend", ZfSl 3 (1958), str. 26–29.

[40] Přir. E. SCHNEEWEIS, op. cit., str. 48–52.

žorło: Serbski rěčny atlas 5, karta 67

žorło: Serbski rěčny atlas 9, karta 70